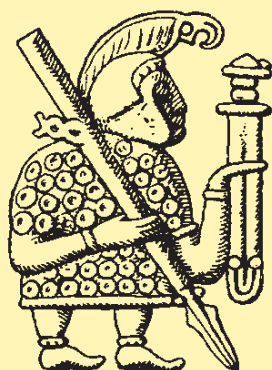

.. FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2024/3

Debatt

En sannolik tidigmedeltida kvarn i Sölvesborg

Svar till Alf Ericsson

Av Carl Persson

Till de svåraste aspekterna av arkeologisk verksamhet hör kommunikation med allmänheten via media. Man kan bara hoppas att man lyckas formulera sig på ett sanningsenligt sätt och att budskapet förstås och klarar sig igenom redigeringsprocessen. Kommunikationen arkeologer emellan följer andra principer. Den sker i skrift och på ett strukturerat sätt. Formen av kommunikation följer av slutsatsernas säkerhet och relevans. Underbyggda slutsatser av stor relevans publiceras i form av artiklar, bokbidrag, avrapporteringar av arkeologiska slutundersökningar och avhandlingar. Det är resultat som publiceras i dessa format som driver den vetenskapliga debatten. Denna form av skriftlig kommunikation utgör dock ett marginellt inslag av den textmassa som produceras av yrkesverksamma svenska arkeologer. Huvuddelen av det arkeologiska arbetet handlar om att skapa underlag för länsstyrelsernas beredning av ärenden i form av utrednings- och förundersökningsrapporter. Alf Ericsson (2024) har i ett debattinlägg i *Fornvännen* haft invändningar gentemot både massmedias beskrivning och förundersökningsrapporten (Persson 2021). Detta svar kommer att utgå från förundersökningsrapporten och dess resultat.

Resultaten i det här aktuella fallet handlar om en lämning som överraskande påträffades vid en förundersökning av ett större område. Undersökningen utfördes i en våtmarksmiljö vilket utgjorde en fältarkeologisk utmaning. Ytterligare en utmaning var att stora mängder bearbetat trä påträffades samt att bevarandeförhållandena för ben var goda. Till skillnad

mot många andra förundersökningar kunde man alltså inte i någon högre grad förlita sig på grävmaskinen. Det som återstod var att under en regnig höstvecka ta fram spadarna och försöka utröna vad för sorts konstruktion som återfanns i våtmarken. Detta utan att förstöra en komplex arkeologisk lämning vars ålder vid tillfället var oklar. Men man kan inte avrapportera en förundersökning genom att bara beskriva vad man påträffat utan måste också försöka tolka lämningarna. Tolkningen är i detta fall, av ovan anförda skäl, osäker vilket framgår av rapporten. Det konstateras där att ”Den sannolikaste tolkningen av förundersökningsresultaten är att huvuddelen av de påträffade lämningarna utgör resterna av en kvarnanläggning” (Persson 2021, s. 32). Den huvudsakliga anledningen till att denna tolkning förefaller sannolik är att en stenkonstruktion (över 19 x 4,2 m) med en 0,6 m djup centralt placerad ränna påträffades i änden av en våtmark parallellt med det nutida dräneringsdiket. Ytterligare ett indicium på att en kvarn funnits på platsen är fyndet av ett stycke virke taget från dubbelekt med två märgcentrum. Virkestypen är mycket hård och förekommer exempelvis i hjärtstockar. Ovanstående iakttagelser bevisar givetvis inte att det rör sig om en kvarn och det framgår tydligt i rapporten att detta är de premisser som den mest sannolika tolkningen bygger på.

Ericsson saknar diagnostiska fynd som skovelblad, konstruktionselement av järn, svinben och arkeobotaniskt relevanta fröer. Fynd av dessa slag skulle ha varit välkomna och säkerställt en korrekt tolkning. Av rapporten framgår

tydligt att sannolikheten för att påträffa sådana fynd var begränsad: ”På grund av lämningens storlek och svårigheterna att gräva i våtmark framstod det då som både olämpligt och omöjligt att avgränsa anläggningen i sin helhet. I stället koncentrerades ansträngningarna på att erhålla källkritiskt goda dateringar” (Persson 2021, s. 16). Det kan i sammanhanget noteras att dateringen av anläggningen i fältfasen var helt öppen. De av Ericsson efterfrågade fynden kan förväntas i anslutning till kvarnbyggnaden, men den yta där en sådan konstruktion möjligen stått ligger söder om det upptagna schaktet.

Angående de relativt samstämmiga ¹⁴C-dateringarna anser jag att den plankbit som påträffades under stenraden som vinkelrätt ansluter till stenkonstruktionens södra kant är källkritiskt bra (Persson 2021, s. 8). Speciellt som den stöds av ytterligare ¹⁴C-dateringar (inklusive hästbenet) och dendrokronologi. Den påträffade skakeln är något äldre men den kan ha en betydande egenålder och möjligen deponerats vid samma tid som de ovan refererade föremålen. Pålen som påträffades bredvid hästbenet hade en något högre ålder, men med tanke på egenålder och användningstid skulle även den kunna höra samman med konstruktionen. Som framgår av rapporten är det dock också möjligt att den rikliga mängden pålar emanerar från en broläggning. Förekomsten av en sådan vore logisk utifrån landskapsläget.

Angående den bristande lutningen på rännan diskuteras förhållandet i rapporten och följande konstateras: ”Höjden över havet kan tyckas förvånande då en kvarn knappast kan fungera utan fallhöjd. Det kan dock i sammanhanget noteras att anläggningen är byggd på lager av kärrtorv och gyttja. Dessa våtmarkslager har genom dränering kompakterats varför dagens topografi är olik den som rådde under kvarnens brukningstid. Oavsett graden av kompaktering förefaller det osannolikt att platsen vid någon tidpunkt utgjort en fors eller ett mindre fall” (Persson 2021, s. 32). Trots att undertecknad och flera av de som bidragit till rapporten under lång tid arbetat med arkeologi i våtmarksmiljöer och med strandlinjeförskjutningen i Vesanbassängen är vi osäkra på hur området gestaltat sig under 1000-talet (Lagerås m.fl. 2021, s. 35). Den för-

bigångna kartan som presenteras av Ericsson är ett intressant bidrag till diskussionen. Jag skulle dock vara tveksam till att dra några slutsatser kring hur förhållandena gestaltade sig 700 år innan kartan ritades. Det är dock intressant att kartan visar att våtmarken löper åt söder mot havet och där den smalnar av återfinns den eventuella kvarnen. För ett annat perspektiv rekommenderas figur 2 i rapporten som bygger på LIDAR-data där fornlämningen vid vattennivåer på 0,5–1 m.ö.h. ligger vid Vesans förbindelse med havet. Huruvida så var fallet för tusen år sedan beror på torvmarkernas kompaktering, sandflykt, sentida utfyllnader och dikningar samt tolkningen av strandlinjeförskjutningskurvan. Några oomtvistliga svar på hur platsen gestaltade sig på 1000-talet kan inte förväntas inom ramen för en förundersökning.

Av rapporten framgår tydligt att beskrivningen av vilken typ av kvarn det kan ha rört sig om endast utgått från den måttliga fallhöjd som kan ha existerat vid tiden i fråga. Som Ericsson korrekt påpekar borde man dessutom förvänta sig en bredare ränna om det rört sig om en hjulkvarn snarare än en skvaltquarn. Uppgifterna kring tidigmedeltida kvarnar är få och de arkeologiskt undersökta kvarnarna likaså. Den mest relevanta lokalen som Ericsson refererar till är dock tyvärr publicerad efter att den här diskuterade rapporten färdigställdes (Ericsson & Menander 2023). Att skriva vattenkvarnarnas historia och sätta dem i ett socialt och ekonomiskt sammanhang som inbegriper borgen i Sölve var aldrig en ambition för förundersökningsrapporten. I stället var ambitionen att referera en vetenskaplig diskussion och därmed förtydliga att fornlämningen har vetenskapligt värde utöver det teknikhistoriska. Ericsson har mycket att anmärka på denna korta diskussion. Det som faktiskt sägs i rapporten är följande: ”Eftersom tekniken ur ett europiskt perspektiv är långt äldre än 1100-talet bör vattenkvarnarna även förstås ur ett mer socialt perspektiv. Peter Carelli (2001, s. 89) betonar i sin avhandling vattenkvarnarnas betydelse för de framväxande eliterna. Kronans intresse för att kontrollera kvarnarna är belagt redan under 1100-talets andra hälft när allmän kvarnplikt omnämns i källorna i Danmark. Ur detta perspektiv är införandet av vattenkvarnar

inte bara en teknologisk förändring utan även en monopolisering och en indirekt form av beskattning” (Persson 2021, s. 34). Det är givetvis ett resonemang som skulle vinna på att vara längre och mer väl refererat. Ericssons påpekande att mölletvång är ett mångfacetterat rättsinstrument äger sin riktighet, men formatet där denna frågeställning lämpligen bör diskuteras är inte i en förundersökningsrapport.

Ericssons påpekande att borgen i Sölve är yngre än den här aktuella lämningen är inte obekant vilket framgår av förundersökningsrapporten: ”Intressant nog är kvarnlämningen i Sölve belägen på mark som tillhört Sölvesborgs slott. Borgen var en av de riksborgar som uppfördes av den danska kungamakten som administrativt centrum för Sölvesborgs län, vilket omfattade Lister och Blekinge. Säkra omnämmanden av borgen finns från 1340-talet och framåt. En datering av ett djurben har dock påvisat aktiviteter på platsen under 1200-tal (Åstrand 2021). När borgen grundlagts är alltså för närvarande oklart, liksom om borgen haft någon näraliggande föregångare.” (Persson 2021, s. 34).

Som kan anas i texten ovan är jag tveksam till om denna skriftväxling egentligen hör hemma under vinjetten debatt. Själv ser jag inte en förundersökningsrapport som en lämplig utgångspunkt för en debatt. En förundersökningsrapport måste presentera en sannolik tolkning av en fornlämning och tydligt redovisa på vilka premisser denna tolkning vilar. Den presenterade tolkningen är nästan alltid preliminär. Som framgått ovan är jag inte säker på om objektet som undersöktes var en tidigmedeltida kvarn. Det är dock, i mitt tycke, den sannolikaste tolkningen. Liksom Ericsson misstänker jag att det funnits en broövergång på platsen, men kan inte utifrån förundersökningsresultaten argumentera för att det med säkerhet förhållit sig så. Säkert är dock att den stora stenkonstruktionen inte varit en del av en bro då den löper mitt i våtmarken vinkelrätt mot den äldre vägsträckan. De tydligaste resultaten från undersökningen utgör analysen av det hästben som Ericsson tror möjligen skulle kunna emanera från ett djuroffer. Eftersom det var en central frågeställning för förundersökningen huruvida det funnits en offerplats inom området tillvaratogs alla påträff-

ade ben vilka sedan analyserades av Ola Magnell (Arkeologerna, Staten historiska museer). Analysen av hästbenet är omfattande och för den som är intresserad av detaljerna i denna analys rekommenderas bilaga 4 i förundersökningsrapporten. Givetvis kan ingen osteologisk analys ge ett helt säkert svar på under vilka omständigheter ett hästben hamnar i en våtmark. Men jag finner Magnells slutsats att förklaringen troligen står att finna i vardagliga förhållanden som synnerligen väl underbyggd.

Man kan alltså tolka även de bäst grundade resultaten såsom osteologiska analyser och ¹⁴C-dateringar på olika sätt. Att omfattande aktiviteter skett i våtmarken under sent 1000-tal och 1100-tal torde vara oomtvistat. Men någon slutlig tolkning lär inte uppnås förrän en mer omfattande arkeologisk undersökning utförts på platsen. Huruvida hypotesen om förekomsten av en kvarnanläggning är korrekt lär då få sitt svar.

Referenser

- Carelli, P., 2001. *En kapitalistisk anda: Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark*. Stockholm.
- Ericsson, A., 2024. Ingen tidigmedeltida vattenkvarn i Sölvesborg. *Fornvännen* 119:149–154.
- Ericsson, A. & Menander, H., 2023. Vattenmöllorna i Tommarp: En 900-årig kvarnmiljö. *Österlen: En tidskrift från Föreningen för fornminnes- och hembygdsvärd i sydöstra Skåne* 2023/3:10–15.
- Lagerås, P., Persson, C. & Svensson, N.-O., 2021. Vesans dramatiska miljöhistoria: Strandlinjer, vegetation och boplatser genom årtusenden. Rudebeck, E. & Anglert, M. (red.). *Att leva vid Vesan: Arkeologi längs nya väg E22 i västra Blekinge*. Karlskrona.
- Persson, C., 2021. *Arkeologisk förundersökning av L1978:9402, L1978:9354 och L1978:9401: Slottet 2:24 och Slottet 2, Sölvesborgs socken, Sölvesborgs kommun, Blekinge län*, Blekinge museum, rapport 2021:36.
- Åstrand, J., 2021. *Belysning vid Sölvesborgs slott: Schaktningsovervakning i samband med ledningsgrävningar 2020: L1979:6476 och L1979:6772, Sölvesborgs slott, Borgen 2, Sölvesborgs socken och kommun, Blekinge*. Blekinge museum, rapport 2021:8.

Carl Persson

Blekinge museum
Borgmästaregatan 21
SE-371 35 Karlskrona
carlformforskaren@gmail.com

Utgiven av

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i samarbete med Historiska museet.

Fornvännen publiceras med omedelbar Open Access (gold standard) med licens CC-BY. Alla utgåvor från första årgången 1906 finns tillgängliga online: vitterhetsakademien.se

Ansvarig utgivare och huvudredaktör

Mats Roslund

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

mats.roslund@ark.lu.se

Redaktionssekreterare och mottagare av manuskript

Peter Carelli

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

fornvannen@vitterhetsakademien.se

Redaktörer

Herman Bengtsson, herman.bengtsson@upplandsmuseet.se

Elin Fornander, elin.fornander@shm.se

Åsa M Larsson, asa.larsson@raa.se

Produktion och distribution

eddy.se ab

Prenumeration

eddy.se ab

order@bokorder.se

0498-25 39 00

Helårsprenumeration i Sverige (4 häften) 300 kronor, lösnummer 90 kronor

Helårsprenumeration utlandet 350 kronor

Journal of Swedish Antiquarian Research

published by The Royal Academy of Letters, History and Antiquities

Published with immediate Open Access (gold standard) with license CC-BY.

Subscription price outside Sweden (four issues) SEK 350:–

FORNVÄNNEN började utges av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien år 1906 och ersatte då *Akademiens Månadsblad* samt *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, som båda tillkommit under 1870-talets första år. Förutom i Sverige finns *Fornvännen* på drygt 350 bibliotek och vetenskapliga institutioner i mer än 40 länder.

Tidskriften är referentgranskad.

FORNVÄNNEN («The Antiquarian») has been published by the Royal Academy of Letters, History and Antiquities since 1906, when it replaced two older journals which had started in the early years of the 1870s. Outside Sweden *Fornvännen* is held by more than 350 libraries and scientific institutions in over 40 countries.

The journal is peer-reviewed.

ISSN 0015-7813

Printed in Latvia by ADverts, in collaboration with Printpool, 2024.